

अनुसूचित क्षेत्रातील (पेसा) बांबू कापणी व विक्रीच्या व्यवस्थापनाबाबत निर्णय घेण्यासाठी ग्रामसभा आयोजित करून योग्य तो निर्णय घेणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

ग्राम विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: पेसा-२०१२ / प्र.क्र.६५/पंरा-२

२५, बांधकाम भवन, मर्झबान रोड

फोर्ट, मुंबई-४०० ००१

तारीख: ३१ मार्च २०१५.

प्रस्तावना :

अनुसूचित(पेसा) क्षेत्रातील आदिवासींच्या हिताच्या व कल्याणाच्या दृष्टीने मा.राज्यपाल महोदयांनी दि.१९.८.२०१४ रोजीच्या अधिसूचनेअन्वये महाराष्ट्र वन उत्पादन (मालकी हक्कांचे हस्तांतरण) अधिनियम, १९९७ मध्ये सुधारणा केली असून त्यानुसार अनुसूचित क्षेत्रात गौण वनउपजांच्या व्याख्येमध्ये सुधारणा केली आहे. त्यामध्ये “बांबूचा “ समावेश केला आहे. त्यानुसार अनुसूचित क्षेत्रातील गौण वनउपजांची मालकी ग्रामसभेकडे/पंचायतीकडे विहित करण्यात आली आहे, आणि यापुर्वी तेंदुपत्त्याबाबत दि.१९ जानेवारी २०१५ व दि.१६ फेब्रुवारी २०१५ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मार्गदर्शक सुचना निर्गमित केलेल्या आहेत.

दि.३० ऑक्टोबर २०१४ च्या अधिसूचनेअन्वये भारतीय वन अधिनियम, १९२७ मध्ये सुधारणा करून गौण वन उत्पादनासाठी वाहतूक परवाना (Transit Permit) देण्याचे अधिकार ग्रामसभांना देण्यात आलेले आहेत.

२. गेली अनेक वर्षे वन विभागाकडून बांबूची कापणी केली जात होती व त्यासाठी वन विभागाने एक प्रमाणित पध्दत निश्चित केलेली आहे. प्रथमतःच वन विभागाकडून हे अधिकार पंचायतीकडे देण्यात आलेले आहेत. हा मोठा बदल आहे.

नैसर्गिक साधन संपत्तीच्या व्यवस्थापनासाठी, पेसा नियमातील नियम-४ नुसार ग्रामसभा स्थापन करण्याची प्रक्रिया सुरु असून, अदयापर्यंत अशा ग्रामसभांची पूर्णपणे स्थापना झालेली नाही.

बांबूची कापणी वनविभागाच्या कार्यपध्दतीच्या (Working Plan) अधिन राहून पेसा नियम -४१(५) प्रमाणे आवश्यक राहिल.

दि.१९ ऑगस्ट २०१४ व दि.३० ऑक्टोबर २०१४ च्या अधिसूचनांची परिणाम कारक अंमलबजावणी करण्यासाठी व पंचायत आणि ग्रामसभांच्या गौण वनउत्पादनाच्या मालकीच्या संदर्भात कोणतीही तडजोड न करता यांसदर्भातील कार्ये पार पाडण्यासाठी खालील मार्गदर्शक तत्वे निर्गमित करण्यात येत आहेत.

शासन निर्णय:-

या पार्श्वभूमिवर, या वर्षीच्या बांबू हंगामास संक्रमण वर्ष म्हटले जाईल. या मार्गदर्शक सुचना यावर्षीच्या पावसाळा सुरु होण्यापूर्वीच्या हंगामासाठी लागू राहतील. हा हंगाम संपल्यानंतर त्याचा येणारा अनुभव विचारात घेवुन सर्व समावेश सुचना निर्गमित करण्यात येतील.

सन २०१५ चा पावसाळा सुरु होण्यास आता कमी कालावधी उरलेला असल्याने, यावर्षी बांबूची कापणी करण्यासाठी मर्यादित अवधी शिल्लक आहे. त्यामुळे ज्या पेसा क्षेत्रामध्ये या हंगामात व वनविभागाच्या कार्यपध्दतीनुसार (Working Plan) बांबू कापणीयोग्य झाला आहे अशा विशेष क्षेत्रांची/गावांची/पंचायतींची संबंधित जिल्हयांचे मुख्य वनसंरक्षक/उपवनसंरक्षक यांनी निवड करावी आणि त्याची माहिती तात्काळ संबंधित मुख्य कार्यकारी अधिकारी (उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, ग्रामपंचायत-पेसा सेल) व स्थानिक गट विकास अधिका-याला दयावी.

एखादया गावी किंवा पंचायतीमध्ये बांबू कापणी योग्य आहे परंतु वनविभागाने सदर गावाची/ पंचायतीची निवड केलेली नाही किंवा सदर गाव / पंचायत अधिसूचित केलेले नसेल तर ग्रामसभेला जिल्हास्तरीय मार्गदर्शन व तक्रार निवारण समितीकडे आपली भूमिका मांडता येईल. व त्यावर जिल्हास्तरीय मार्गदर्शन व तक्रार निवारण समिती योग्य तो निर्णय घेईल आणि समितीचा निर्णय अंतीम राहिल.

अनुसूचित क्षेत्रातील (पेसा क्षेत्र) बांबू क्षेत्र असलेल्या गावातील ग्रामसभा आणि पंचायत कोणत्या पध्दतीने बांबूची कापणी व विक्री यांची विल्हेवाट लावू इच्छिते यासाठी विचार विनियम करण्यासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी त्या- त्या ठिकाणी तात्काळ विशेष ग्रामसभेचे आयोजन करावे.

महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ च्या कलम ७ (१) मधील तरतूदीनुसार मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद हे अनुसूचित क्षेत्रातील संबंधित ग्रामपंचायतींना विशेष ग्रामसभा आयोजित करण्याचे निर्देश देतील.

सदर ग्रामसभा तातडीने घेणे आवश्यक असल्याने महाराष्ट्र ग्रामपंचायत (ग्रामसभेच्या बैठकी) नियम, १९५९ मधील नियम ५ अंतर्गत असलेल्या तरतूदीनुसार अशी ग्रामसभा चार पूर्ण दिवसांच्या अल्प सूचनेद्वारे (NOTICE) बोलविण्यात यावी असे निर्देशित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्र वन उत्पादन(मालकी हक्कांचे हस्तांतरण) अधिनियम, १९९७ च्या तरतूदी व त्यामधील बदल, गौण वन उत्पादनाची व्याख्या या सर्व बाबी ग्रामसभेमध्ये सोप्या भाषेत समजावुन सांगण्यात याव्यात.

बांबूची कापणी व विक्री या संदर्भात ग्रामसभेस खालील दोन पर्यायांमधून एका पर्यायाची निवड करता येईल. यासाठी ग्रामसभेचे मत/ अभिप्राय ठरावाच्या स्वरूपात घेण्यात यावे. जसे की-

पर्याय १. ग्रामसभा वनविभागाच्या सेवा प्राप्त करून घेवून या हंगामासाठी वन विभागाच्या प्रचलित पध्दतीप्रमाणे वनविभागाने बांबूची कापणी व विक्री करावी व यापासुन येणारे उत्पन्न वन विभागाने मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद यांच्या खात्यावर जमा करावे आणि मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी सदर रक्कम संबंधित ग्रामपंचायतीच्या ग्रामसभाकोष खात्यावर जमा करावी.

लिलाव करण्याअगोदर, स्थानिक गरजा व पारंपारिक व्यवसाय करणा-यांच्या गरजा / निस्तार हक्क विचारात घेवून निर्णय घेईल व त्यानंतर शिल्लक राहिलेला बांबूचा लिलाव करेल.

किंवा

पर्याय २. ग्रामसभा स्वतः आवश्यकतेनुसार संबंधित विभागांचे तांत्रिक सहाय्य घेवून, वनविभागाची कार्यपध्दती अनुसरून बांबूची कापणी, विक्री करू शकतात.

मार्गदर्शक सूचना- पर्याय २ निवडल्यास खालील पध्दतीचा अवलंब करण्यात यावा.

- ❖ याप्रकरणी ग्रामसभा, ठरावांसह बांबू कापणीचे/ बांबू मिळविण्याचे परंपरागत क्षेत्र व त्याची हद्द निश्चित करील.
- ❖ एखादया प्रकरणी, शेजारील गावाबरोबर हद्दीबाबत/क्षेत्राबाबत विवाद निर्माण झाल्यास गट विकास अधिकारी/ विस्तार अधिकारी (ग्रामपंचायत) वन विभागाशी विचार विनिमय करून हद्द निश्चित करील
- ❖ परंपरागत क्षेत्राची हद्द ठरविल्यानंतर ज्या क्षेत्रात कार्यआयोजनेनुसार (Working Plan) बांबू कापणीसाठी उपलब्ध असेल त्या क्षेत्रात ग्रामस्थ, तंत्रशूध्द पध्दतीने वनविभागाच्या मार्गदर्शनाखाली बांबूची कापणी करतील. संबंधित गावातील/ग्रामपंचायतीतील ग्रामस्थांनाच फक्त बांबू कापणीसाठी परवानगी देण्यात येईल. बांबू कापणीची कंत्राटदारांना परवानगी देण्यात येणार नाही.
- ❖ कापणीसाठी येणारा मजुरांचा खर्च ते स्वतः भागवतील आणि जेथे- जेथे शक्य आहे तेथे आदिवासी विकास विभाग /आदिवासी विकास महामंडळ या उद्देशासाठी फिरता निधी उपलब्ध करून देतील. मानव विकास मिशन व इतर तत्सम योजनांखाली असलेला निधी यासाठी उपलब्ध करून देता येईल. जिल्हाधिका-यांच्या अध्यक्षतेखाली स्थापन करण्यात आलेली समिती ग्रामपंचायतीला मार्गदर्शन करेल व यासंदर्भात योग्य तो निर्णय घेईल.

- ❖ पंचायत समितीच्या विस्तार अधिका-यापेक्षा कमी दर्जाच्या नसलेल्या अधिका-याच्या उपस्थितीत ग्रामसभा बांबूची लिलाव पध्दतीने विल्हेवाट लावतील. लिलाव करण्याअगोदर, स्थानिक गरजा व पारंपारिक व्यवसाय करणा-यांच्या गरजा / निस्तार हक्क विचारात घेवून निर्णय घेईल व त्यानंतर शिल्लक राहिलेला बांबूचा लिलाव करेल.
- ❖ ग्रामसभेने बांबू कापणी, विक्री वा विल्हेवाटीसाठी आदिवासी विकास विभाग अथवा संबंधित विभागाकडून आगावु रक्कम घेतलेली असेल तर पंचायतीचा संबंधित अधिकारी अशी रक्कम वजा करुन घेईल आणि संबंधित विभागाला परत करेल.
- ❖ ग्रामसभेने कापणी केलेल्या बांबूची साठवणुक करण्यासाठी वनविभाग, जिल्हा परिषद, आदिवासी विकास विभाग अल्पदराने आपली आगारे(Depots) उपलब्ध करुन देतील.

ज्या ग्रामसभा पर्याय-२ निवडतील त्या वाहतूक परवाना (Transit Permit) देण्यास सक्षम असतील आणि वाहतूक परवाना पुस्तक (Transit Permit Book) वन विभागाकडून उपलब्ध करुन घेण्यात येईल.

४. ज्या ग्रामसभा कोणताही ठराव करणार नाहीत त्यांनी पर्याय -२ (दोन) ची निवड केली असे समजण्यात येईल.

५. **जिल्हा मार्गदर्शन व तक्रार निवारण समिती.**

ग्रामसभा अथवा ग्रामसभेने नियुक्त केलेले प्रतिनिधी अथवा समितीच्या काही तक्रारी / अडीअडचणी असतील तर ते जिल्हास्तरीय मार्गदर्शन व तक्रार निवारण समितीकडे अर्ज करु शकतील.

जिल्हास्तरीय मार्गदर्शन व तक्रार निवारण समिती खालील प्रमाणे असेल .

१. जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२. मुख्य वन संरक्षक (CCF)	सह- अध्यक्ष
३. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जि.प.	सदस्य
४. उप वन संरक्षक (DCF)	सदस्य
५. प्रकल्प अधिकारी आदिवासी विकास विभाग	सदस्य
६. उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रा.प.)	सदस्य सचिव
७. जिल्हाधिकारी यांनी निवडलेले ग्रामसभेचे तीन सभासद	सदस्य
८. जिल्हाधिकारी यांनी निवडलेले सामाजिक संघटनेतील दोन प्रतिनिधी	सदस्य

जिल्हा मार्गदर्शन व तक्रार निवारण समिती या शासन निर्णयाची अंमलबजावणी करताना येणा-या सर्व अडीअडचणी सोडविण्यासाठी आवश्यक ती पावले उचलेले. मार्गदर्शक सुचनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी क्षेत्रीय स्तरावर सर्व प्रकारच्या मार्गदर्शक सुचना देईल.

६. ग्रामसभांना सुयोग्य (लाभदायक) निर्णय घेण्यासाठी संबंधित तालुक्याचे गटविकास अधिकारी/पंचायत समितीचे अधिकारी/कर्मचारी योग्य ते मार्गदर्शन व मदत करतील.

सदर शासन निर्णय वन विभागाच्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१५०३२६१५४४३०७४२० , असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(वि.गिरीराज)
शासनाचे प्रधान सचिव

प्रतः-

१. राज्यपालांचे सचिव,
२. मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,
३. मा.मंत्री (ग्राम विकास) यांचे खाजगी सचिव,
४. मा.राज्यमंत्री (ग्राम विकास) यांचे खाजगी सचिव,
५. मा.मुख्यसचिव, महाराष्ट्र शासन
६. मा.प्रधान सचिव (आदिवासी विकास), मंत्रालय, मुंबई.
७. मा. सचिव (वने), मंत्रालय, मुंबई.
८. सर्व विभागीय आयुक्त,
९. जिल्हाधिकारी, ठाणे, पालघर, नाशिक, नंदुरबार, धुळे, अहमदनगर, जळगाव, अमरावती, यवतमाळ, चंद्रपुर, गडचिरोली, पुणे, नांदेड.
१०. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, ठाणे, पालघर, नाशिक, नंदुरबार, धुळे, अहमदनगर, जळगाव, अमरावती, यवतमाळ, चंद्रपुर, गडचिरोली, पुणे, नांदेड.
११. उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रा.पं), ठाणे, पालघर, नाशिक, नंदुरबार, धुळे, अहमदनगर, जळगाव, अमरावती, यवतमाळ, चंद्रपुर, गडचिरोली, पुणे, नांदेड.
१२. गटविकास अधिकारी, पंचायत समिती, ठाणे, पालघर, नाशिक, नंदुरबार, धुळे, अहमदनगर, जळगाव, अमरावती, यवतमाळ, चंद्रपुर, गडचिरोली, पुणे, नांदेड. (जिल्हयातील सर्व तालुके)
१३. निवडनस्ती, पं.रा.-२

ठराव क्र.१-(पर्याय-१)

ज्याअर्थी बांबूसह सर्व गौण वनउत्पादनांची मालकी पंचायत आणि ग्रामसभेकडे विहित करण्यात आली आहे.

आणि ज्याअर्थी सन २०१५ चा पावसाळा सुरु होण्यास आता कमी कालावधी उरलेला असल्याने, यावर्षी बांबूची कापणी करण्यासाठी मर्यादित अवधी शिल्लक आहे.

म्हणुन आम्ही ग्रामसभेचे मतदार, बांबूची कापणी / विक्री/ वाहतुक आणि विल्हेवाट करण्यासाठी आमच्या वतीने **वनविभागास प्राधीकृत करीत आहोत.**

आम्ही, बांबू कापणी/ विक्रीची अंतिम विल्हेवाट लावण्याच्या संपूर्ण प्रक्रियेचे नियंत्रण, पर्यवेक्षण करण्यासाठी ग्रामसभेतील/ साधन संपत्ती नियोजन व सनियंत्रण समितीतील खालिल प्रतिनिधींची नियुक्ती करीत आहोत.(४ प्रतिनिधीपर्यंत)

ठराव क्र.२-(पर्याय-२)

ज्याअर्थी बांबूसह सर्व गौण वनउत्पादनांची मालकी पंचायत आणि ग्रामसभेकडे विहित करण्यात आली आहे.

म्हणुन आम्ही ग्रामसभेचे मतदारअसा ठराव करतो की, आमची ग्रामसभा बांबूची कापणी व विक्री खरेदी, वाहतूक आणि विल्हेवाट स्वतः करेल.

पुढे आम्ही असाही ठराव करतो की, आमच्या गावाची/ग्रामपंचायतीची बांबू कापणीयोग्य असलेली क्षेत्र निश्चित करित आहोत आणि बांबू कापणी व विक्रीसाठी, वनविभाग आणि इतर सर्व संबंधित विभाग आवश्यक ते सर्व तांत्रिक व इतर सहाय्य ग्रामसभेला करण्याची मागणी करित आहोत.